

Мельник В.М.

*студент відділення політології
філософського факультету*

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,

студент юридичного факультету

*Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
член Національної Спілки Журналістів України*

ТРАДИЦІОНАЛІЗМ І ПОЛІТИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ

Анотація. В статті досліджується теоретико-методологічна взаємодія між ідеологічно-філософським поняттям «традиціоналізм» і політичною антропологією. Робиться спроба обґрунтування «традиціоналізму» в якості базової, але двовимірної політико-антропологічної категорії (з наявністю позитивної і негативної функціональної ролі щодо ідеалу національної державності). Зазначається, що психологічний мікроклімат етнічного організму — це відображення традиційних звичаїв, зокрема, політичних. Автор вважає, що єдиною можливою формою забезпечення етнопсихологічного мікроклімату та його комфорту є світоглядний традиціоналізм.

Ключові слова: традиціоналізм, негативний традиціоналізм, позитивний традиціоналізм, політична традиція, політичний звичай, політична антропологія, етнічна психологія, політична психологія, націонал-консерватизм, демолібералізм, націоналізм, етносимволізм.

Обрана мною колективно-психологічна методологія дозволяє обґрунтувати дві універсальні категорії політичної антропології: негативний традиціоналізм (для українців: демоанархія) і позитивний традиціоналізм (для українців: націонал-консерватизм). Приклади останнього: абсолютна та консервативна монархія, що була формою державного устрою на певних відтинках українського історичного процесу. Найбільш яскраво вона представлена окремими періодами Київської Русі, Галицько-Волинської Держави, у Гетьманщині Б. Хмельницького (1648-1657) та в Українській Державі П. Скоропадського (1918 р.). Для «позитивного» традиціоналізму характерним є визнання нації, необхідності її державності як пріоритетної позиції. Це перетворює звичайний консерватизм соціальної свідомості у політичний націонал-консерватизм, який становить поєднання культурного, етнічного та державного традиціоналізму і повністю відкидає будь-які ліберально-демократичні тенденції. Демократія у її

західному сенсі — породження нетрадиційне для українського історичного та суспільно-політичного процесу. Те, що в Західній Європі розуміється під демократичною свободою людини, в українських умовах завжди приводило до анархії (дезорієнтації колективної структури свідомості, напротивагу, етноцентричній організованості колективної структури свідомості). Тому створення «демократичної» системи свобод і правових цінностей має бути інтегроване до націонал-консерватизму.

Політико-психологічна демоанархія прийшла на українські землі після ліберального перевороту свідомості киян 1068 р. і трансформувалась до міжусобиць рівня 1132-1240 та 1659-1687 рр. Третім періодом демоанархії виступають 1917-1921 роки. Каталізатором цього негативного процесу в українській історії був і нині залишається торгівельно-олігархічний клас, тобто великий інтернаціональний капітал — стан фінансистів, для яких держава з її апаратом насильства відіграє роль макроекономічної одиниці, а нація виступає як ринкове середовище споживачів. Намагаючись допомогти встановити демократію «західного» зразка, великий капітал через лібералізацію політики та деморалізацію свідомості, бажає він того або не бажає, створює передумови для розвитку анархії, результатом якої є руїна колективної свідомості (зокрема, сприйняття радикалізованих політичних ідеологій, інституціоналізоване встановлення диктатури; чергова втрата державного суверенітету). Демоанархія звертає свою увагу на біологічне існування, інстинктивні потреби, тоді як націонал-консерватизм звичаєвими і фундаменталістськими шляхами бореться протягом цілого історичного процесу за духовну площину людини, свідомість як особистості, так і колективу. В цьому і полягає глибинне розмежування двох традиційних для української етнічної політико-антропологічних категорій [1, с. 126-131].

Демократія може бути реалізована лише після втілення національної внутрішньої політики консерватизму, як грамотна політика централізації

у самоврядуванні, зокрема, відносно окремих національних меншин, як забезпечення чесності та моральності парламентських виборів, відсутності партійних, кланово-олігархічних інтересів у владних представницьких органах. Вищевикладене і є демократією в українських умовах, непорушним принципом якої має стати опертість саме на українську традицію. Її зміст має бути не ліберальним, а національним. Лише побудова консерватизму, на мою думку, дозволить збудувати в Україні таку демократію, котру уможлиблює специфічна українська етнічна психологія, а не великий транснаціональний капітал.

Негативний традиціоналізм і позитивний традиціоналізм — це категорії політичної антропології в науковому контексті і стереотипи колективної (соціоетнічної) структури свідомості в психологічному контексті. Досвід українського історичного процесу демонструє тотожність поняття позитивного традиціоналізму консервативній політичній ідеології, тоді як поняття негативного традиціоналізму можна проаналізувати на прикладі ідеологічної взаємодії демократії і лібералізму західного (протестантського) типу за умови практичного застосування результатів цієї взаємодії в українських реаліях. Етнічна психологія українців визначається індивідуалізмом і традиціоналістичною замкненістю (культурним та економічним консерватизмом), в результаті чого практичний розвиток ліберально-демократичних цінностей призводить до хаосу колективної свідомості. Етнопсихологічний хаос колективної свідомості можна простіше пояснити політологічно: анархія.

Для політичної антропології важливо аналізувати етнічну психологію досліджуваної групи людей, спільноти. Однак, переходячи до закономірної характеристики політичної психології людської групи (вже на базі психології етнічної) важливо конкретизувати суто політологічний ідеологічний вимір. Проблематика двох універсальних категорій політичної антропології, матеріалізованих у колективній структурі свідомості (позитивний традиціоналізм, негативний традиціоналізм), на прикладі українського етносу, змушує вирішувати глобальне філософське завдання з об'єктивного розмежування суб'єктивних ідей. З одного боку — консерватизм, з іншого — лібералізм. Стаючи суб'єктами політичної психології, вони впливають на об'єкт — на свідомість людського колективу. В даному процесі впливу формуються продукти взаємодії, матеріалізовані в ідейно-політичному контексті (тобто, легітимізовані психологічно): націоналізм, анархізм. Тобто, взаємодія між філософською ідеєю та колективною структурою свідомості матеріалізується політично. Це розкриває термін «політизація свідомості».

Побічні продукти взаємодії ідей і людей з'являються завдяки «додаванню свого» — обов'язковому домішку традиційного. Знайти традиційне (етнічно-антропологічне) у глобальному (ідейно-філософському) дозволяє лише суб'єктивна чіткість в суб'єктивно-ідеологічній політології. Кожен етнос має власні традиційні критерії перетворення глобальних філософських ідей у політичні ідеології. Простіше кажучи, політична антропологія дає зрозуміти чим український консерватизм чи лібералізм відрізняються від глобальних ідейно-філософських оригіналів. Даний результат неможливий без характеристики продуктів політизації свідомості. В українських умовах, для політичного антрополога важливими є: ідеологічна та психологічна взаємодія між консерватизмом, націоналізмом, фундаменталізмом, ідеологічна та психологічна взаємодія між демократією, лібералізмом, анархізмом, віднайдення суто українських традиціоналістичних аспектів у таких взаємодіях.

Дослідник націоналізму Я. Оршан у своїй книзі «Доба націоналізму» (1938 р.) підкреслює: «Існування й свідомість належать до двох різних площин, і не завжди покриваються з собою. «Нація», як дійсність, існує, відколи є історія. Нація, в своїй внутрішній суті, є явищем метафізичного порядку. Чи вона має виразну окреслену (національну) самосвідомість, чи ця свідомість ще нескристалізована — це залежить від різних умов. При існуванні національної свідомості — можливі знову два випадки. В першому — нація своє національне кредо й назовні називає національним ім'ям; в другому — вона може своє завдання й силу бачити в реалізації певного понаднаціонального принципу». Нижче автор наводить приклад таких понаднаціональних цілей національної свідомості: «Ідеї французької революції піднесли духовне й політичне значення самої Франції в світі на ціле століття. Для інших же націй, що стикалися з впливами Франції, вони не мали такого значення з багатьох причин» [2, с. 3]. Втім, французький приклад 1789 р. є не дуже вдалим, адже характеризувався він особливою соціо-анархією, що призвело врешті-решт до сучасної кризи самосвідомості французів. Це приклад соціал-анархізму, який можна визначити як один із французьких традиційних світоглядів. Цікавішим є твердження Оршана про те, що французькі ідеї не мали впливу на самоусвідомлення інших націй. Це, власне, і є ствердженням політичної антропології як явища закоріненого в соціоетнічній свідомості та абсолютно відмінного за своєю етнопсихологічною та етногенетичною суттю у всіх без винятку етнічних організмів. Цілком традиціоналістичною є думка, що «коли йде про ідею поступу

й досконалення людського життя на світі, то доба націоналізму, так мовити б, справедливіша. Бо вимагаючи максимум енергії від поодиноких націй, інтенсифікації життя «спеціес», і не визнаючи самого екстенсивного росту назовні — вона посуває людство більше вперед, ніж минула епоха лібералістичних імперіалізмів» [2, с. 3-12]. Якщо позбавити цю цитату її ідеалістичного характеру, то отримаємо твердження: політичні традиції кожної окремо взятої нації — державоутворююча підстава у національній самосвідомості.

Я. Оршан конкретизує: «Нація, яка мала б зустрітися віч-на-віч з такою чужою ідеологією (лібералізмом в українському політико-антропологічному розумінні — В.М.) — мусить бути спроможна протиставити їй свої концепції, що сягають у понаднаціональну сферу (національний міф за Е. Смітом — В.М.), бо інакше буде зсунута до оборони. Українське розуміння цінностей Європи має бути нашим духовним форпостом на заході для прикриття тилів у наступі на схід» [2, с. 16-31; 3, с. 111-118].

Риторика Я. Оршана цілком виправдано дозволяє зробити висновок про те, що забезпечити політико-психологічну легітимацію України як державного організму може лише націоналістична ідеологія у своєму консервативному розумінні. Це має бути боротьба з ліберальними, олігархічно-капіталістичними ідеологіями як західного, так і східного типу. Жодна з цих транснаціональних ідейних концепцій не може забезпечити в українському суспільстві ані порядку, ані моральності. Всі ці ідеології включно з «американською мультикультурною демократією, протестантською соціал-демократією, інтернаціоналізованим комунізмом та російським абсолютизмом» є духовно, на психологічному рівні, чужими для української маси і призводять до анархії свідомості.

Правильно методологічно всі чужі для української свідомості ідейні концепти об'єднати під нейтральною категорією «демолібералізму», який своїм поширенням призводить до традиційно «негативної демоанархії».

Позитивний традиціоналізм — це конгломерат стереотипів етнічної та політичної психології, який політико-ідеологічно найближчий до націєцентричного консерватизму. Ідеологія націонал-консерватизму засобами виявлення та відновлення етнопсихологічної традиції має прямувати до побудови консервативного у культурному, етнічному, ідейно-політичному сенсі, суспільства та демократичного владно-державного апарату і, відповідно, традиціоналістичної системи конституційного права. Демократія тут розуміється не в олігархічно-капіталістичному або соціалістичному тлумаченні, а у верховенстві права, можливості побудови

правової країни та правового державного апарату «насильства» на основі національно-самоусвідомленого суспільства [1, с. 134-170]. Сучасні процеси глобалізації є небезпечними для несвідомої маси нашого суспільства. Політична антропологія пропонує розв'язання проблеми теоретичною дослідницькою платформою: «традиціоналізм-фундаменталізм-консерватизм», три принципи якої в історичному та політичному аспектах означають відособлену самосвідомість етнофора [1, с. 251].

Викладені науково-методологічні ідеї є прикладом практичного застосування традиціоналістичного підходу в політичній антропології. Останній було запропоновано мною в роботі «Традиціоналістичний підхід у політичній антропології» [4, с. 130-132]. Суть підходу така:

а) кожна окрема людина як носій одночасно індивідуальної і колективної структури свідомості, об'єднаних соціоетнічною ідентифікацією продукує та сприймає спадкові стереотипи світогляду, необхідною умовою наявності яких була, є, буде політична психологія;

б) психологічні стереотипи спираються на еволюційність і спадковість, які народжують звичай, традиційність відтворення певних думок, дій, явищ — традицію;

в) будь-яка субстанція — циклічна у своїй еволюції, має різну форму, але в часовому просторі повторює зміст, що дозволяє визначити традицію як статичну формулу динаміки історичного процесу, як психологію історичного процесу;

г) етнічній психології притаманна стереотипна традиційність мислення і світогляду, взаємодія з якими необхідна для вдалої політичної гри в процесі державного будівництва та державного управління.

Традиціоналізм — ідеологізована філософська теорія еволюційних циклів, яка «своє» цінує більше від «чужого», психологічно орієнтована на родину, сімейність, а економічно на приватну власність. Він має широкі перспективи в якості політичної ідеології. Політична антропологія — це науковий орієнтир для політичної інституціоналізації традиціоналізму.

Традиціоналістична ідеологія передбачає верховенство традицій, а націоналістична ідеологія наголошує на верховенстві націй. Однак, традиціоналістичний підхід у політичній антропології легітимізує еволюцію соціально-етнічних організмів. Ці організми розвиваються передусім у контексті психології мас, тоді як етнічна сторона психології корегується вже набутою спільною «звичаєвістю» — традицією. Це означає, що традиціоналізм є масштабнішою від націоналізму вірою в своє. Дві ідеології дуже споріднені, особливо в аспекті етноцентризму, міфологізації минулого. Очевидно, що

націоналістична ідея вийшла із вшанування традицій, які слугують «об'єднувачим майданчиком».

В свою чергу, консерватизм і націоналізм — взаємоінтегровані ідеологічні поняття (в процесі політичної історії, на рівні структури колективної свідомості, простіше кажучи: у політичній психології широких мас). Традиція, традиційність як психологічне відображення абстрактної філософсько-генетичної спадкоємності, виконує роль ідейного фундаменту для сприйняття етнічним організмом політизованих надбудов націоналізму, консерватизму, традиціоналізму. Ідейна основа одна — традиція, потяг етнічної психології кожного індивіда до традиційності та звичаєвого ритуалу.

Всесвітньо-історичний процес пропонує нам в якості найбільше сприйнятої глобально саме етнічну традицію. Звідси і етноцентризм. Інтегроване взаємодоповнення етноцентричних філософсько-політичних ідеологій дозволяє робити цінні для політологічного контексту (менеджменту, психології, технологій) висновки. Наприклад, націоналізм інтегрований у поняття консерватизму протягом історичного процесу. Можна піти далі: націоналізм — це форма традиціоналізму та консерватизму, що в інституціональному (також у партологічному) сенсі виокремилась протягом ХІХ ст., у ХХ ст. набула психологічно радикальнішого значення. Радикальність націоналізму є найбільш сприйнятливою формою національно-визвольної боротьби того чи іншого етносу, вираженою в етнічному націоналізмі, про що писав Ентоні Сміт [Сміт, 2009]. Однак, на рівні державної організації етнічного суспільства — «одержавленої нації» (це поняття я вжив у своїх «Нарисах з теорії соціокультурної антропології», Вінниця, 2013), націоналізм набуває форм громадського націоналізму («громадянського» в Ентоні Сміта [3]) і може виконати позитивну роль лише через перенесення колективно-психологічного акценту на площину «державництва» (синонім — державоцентричність).

Важливе узагальнення зроблене Т. Цимбалом: «Націоналізм заземлюється в конкретний локальний контекст шляхом перепривласнення етнічної культури, минушини й символів, тобто інституціоналізуючи етнічність... успіх націоналізму полягає у його здатності міцно закоренитися в локальному контексті та забезпечити вихід психологічним потребам (почуттю безпеки, приналежності, співчуття, потребі в орієнтирах) членів конкретної локальності» [5, с.289].

Необхідною досліднику з точки зору політичної антропології є і теорія «етносимволізму» Ентоні Сміта, яка відображає національний міф у його глибокому державотворчому та етнопсихологічному значенні [3, с. 186-195]. Прикладами практичного втілення етносимволізму в політичній

антропології історичного процесу українського етнічного організму ХХ століття слід вважати: Центральну Раду 1917 р., як спадкоємицю великих січових рад 1500-х-1700-х рр.; «Українську Державу» 1918 р. з гетьманом, як спадкоємцем державотворення 1648-1764 рр.; Українську Народну Республіку з Головним Отаманом, як спадкоємцем тієї ж козацької запорозької організації ХVІІ ст. тощо.

Етносимволізм має ідейно-духовну і матеріалізовану форми вияву. Так, український Державний Герб, за методологією етносимволізму виступає одночасно психоемоційним та інституційно-державним символом. Головною базою будь-якого етносимволізму завжди залишається етнічний організм, котрий з його допомогою формує власний етнонаціональний або державний міф і в ідеалістичному потязі до нього втілює те, що Я. Оршан називав «понаднаціональною метою» [2].

Націоналізм розвивається із звичаєвості, що слугує підставою для самоусвідомлення етнічним організмом свого «спадкоємного» характеру, який впливає із протиставлення (наявного тут і зараз, динамічного у минулому, сталого в теперішньому часі, нероздільного, але обмеженого у просторі колективного аналога індивідуального «Я») етнопсихологічної домінанти «ми» другорядному «вони».

Етнопсихологічне протиставлення «ми і вони» яскраво пояснене Л.М. Гумільовим (як контекстуально психологічне, концептуально біосферне, діалектично етногенетичне поняття) [6], осмислене Ю.В. Бромлеем (як етносоціальний феномен різноманітності унікальних об'єднуючих людських союзів у взаємодії яких прогресує історичний процес) [7, с. 29-32], виразно обгрунтоване М.О. Шульгою (через запропоновану ним синтетичну концепцію структури етнічного типу особи, в якості дефініції потягу етнічного організму як союзного об'єднання етнофорів — людей-носіїв етнічної ідентичності) [8, с.15-25], О.В. Нельгою (психологічно легітимна, стереотипізована колективною структурою свідомості зовнішня обгортка людських союзів — соціально-етнічних структур, притаманна всім етнічним організмам, тобто універсальна форма вираження етнічного змісту) [9], проаналізоване І. Данилюком (згаданий Данилюком «етіс-підхід», неодноразово пропонувався мною як доказ наукової актуальності психологічної антропології, слугує найпростішим методом для підтвердження існування етнопсихологічного відношення «ми/вони» чи протиставлення «ми, тобто всі свої боремось за власне найбільш унікальне місце в історії людства проти них, проти всіх чужих») [10, с.106-111].

Т. Цимбал пише, що «психологічний мікроклімат» кожної нації складає «неодмінну передумову

психологічного комфорту» [5, с. 291]. Психологічний мікроклімат, отже, виступає в якості традиційних звичаїв, тобто єдиною політико-ідеологічною формою забезпечення цього мікроклімату та його комфорту є світоглядний традиціоналізм. Останній же у політичному сенсі забезпечується націоналізмом на недержавному та консерватизмом на державному шаблі суспільної історії [1, с. 168].

Література:

1. Мельник В.М. Нариси з теорії соціокультурної антропології / В.М. Мельник. — Вінниця : ВНМУ, 2013. — 256 с.
2. Оршан Я. Доба націоналізму / Я. Оршан. — Львів, 1938. — 32 с.
3. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт. — К. : Ніка-Центр, 2009. — 320 с.
4. Мельник В.М. Традиціоналістичний підхід у політичній антропології / В.М. Мельник // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітаристики у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : Збірник наукових праць. — Луганськ, 2014. — С. 130-132.
5. Цимбал Т. Післямова / Т. Цимбал // Е. Сміт. Нації та націоналізм у глобальну епоху. — К. : Ніка-Центр, 2009. — С. 287-302.
6. Гумилев Л. Етногенез и биосфера Земли / Л. Гумилев. — М., 2012. — 560 с.
7. Бромлей Ю.В. Ієрархія історико-культурних спільностей — основні риси й тенденції динаміки / Ю.В. Бромлей // Народна творчість та етнографія. — 1980. — № 6. — С. 20-32.
8. Шульга М.О. Структура етнічного типу особи / М.О. Шульга // Народна творчість та етнографія. — 1982. — № 5. — С. 15-25.
9. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій / О. В. Нельга. — К. : Тандем, 1997. — 368 с.
10. Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір / І. Данилюк. — К. : Самміт-книга, 2010. — 432 с.

Мельник В.М. Традиціоналізм и политическая антропология. — Статья.

Аннотация. В статье исследуется теоретико-методологическое взаимодействие между идейно-философским понятием «традиционализм» и политической антропологией. Делается попытка обоснования «традиционализма» в качестве базовой, но двумерной политико-антропологической категории (с наличием положительной и отрицательной функциональной роли относительно идеала национальной государственности). Отмечается, что психологический микроклимат этнического организма — это отражение традиционных обычаев, в частности, политических. Автор считает, что единственной возможной формой обеспечения этнопсихологического микроклимата и его комфорта является мировоззренческий традиционализм.

Ключевые слова: традиционализм, негативный традиционализм, положительный традиционализм, политическая традиция, политический обычай, политическая антропология, этническая психология, политическая психология, национал-консерватизм, демолиберализм, национализм, этносимволизм.

Melnik V. Traditionalism and Political anthropology. — The Article.

Summary. The article examines the theoretical and methodological interaction between the ideological and philosophical notion of "traditionalism" and political anthropology. It is noted that the psychological climate of ethnic organism — a reflection of traditional customs, in particular, political. The author believes that the only possible form of security ethnopsychological microclimate and comfort is the ideological traditionalism.

Keywords: negative traditionalism, positive traditionalism, political tradition, political custom, political anthropology, ethnic psychology, political psychology, national conservatism, nationalism, ethnic symbolism.